

КВАЗІРЕАЛІЇ В РОМАНІ-АНТИУТОПІЇ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА «1984» У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ВИМІРІ

Линтвар О. М., Плетенецька Ю. М.
Національний авіаційний університет

У статті досліджено типологію утворення і перекладу квазіреалій у романі Джорджа Орвелла «1984» українською мовою. Антиутопічний характер написання цього роману дав можливість простежити стратегії відтворення мови артлангу, аналіз яких здійснено на прикладі квазіреалій та оказіоналізмів як структурної їх частини для досліджуваного роману. Звідси враховано більшою мірою лексичний, аніж граматичний пласт текстового полотна, який, своєю чергою, може стати перспективою подальших досліджень новомови Дж. Орвелла.

З'ясовано, що, згідно із задумом автора, весь лексикон новомови артлангу поділено на три складники: А-лексикон, Б-лексикон і В-лексикон. Щодо квазіреалій, то саме в Б-лексиконі, метою якого було навіювати бажані ідеї тому, хто цей лексикон вживає, переважає величезна кількість соціально-політичних оказіоналізмів, які передбачають амбівалентний смисл. Простежено, що спосіб творення оказіональних слів зумовив і вибір способу перекладу, транспонованого обома перекладачами – В. Шовкуном та В. Данмером – у бік калькування. Зауважено, що афіксальні словникові утворення були запропоновані письменником для «вирішення» граматичних труднощів англійської мови, переклад яких здійснювався обома перекладачами із залученням різних стратегій: В. Шовкун схилився до вибору перекладацької стратегії відчуження із додатковим поясненням у самому тексті, тоді як В. Данмер обрав зрозумілішу для українського читача перекладацьку стратегію одомашнення, знехтувавши граматичними нормами мови оригіналу.

На основі аналізу перекладу квазіреалій, пов'язаних із соціально-політичною оказіональною лексикою, українською мовою двох перекладачів, резюмовано, що бачення перекладачів збігається і при цьому дуже вдало відтворюється оцінність, експресивність та символічність значимості оказіональної лексики тексту-оригіналу, а це дає підстави висновувати про збереженість у перекладах авторської інтенції.

Ключові слова: квазіреалія, оказіоналізм, калькування, одомашнення, відчуження, антиутопія, лінгвоконструювання.

Lyntvar O. M., Pletenetska Yu. M. Quasi-realias in the Dystopia Novel "1984" by George Orwell in Translation Dimention. The article examines the typology of the formation and translation of quasi-realias in George Orwell's novel "1984" into Ukrainian. The dystopian nature of the novel under study makes it possible to trace the strategies of reproduction of the artlang language, whose analysis was fulfilled on the example of quasi-realias and occasionalisms as their structural part in case of the novel under study. Thus, more lexical rather than a grammatical layer of the text canvas was taken into account, while the latter could become the prospect of further research of G. Orwell's new language. Following the author's intention, the whole lexicon of the new artlang language is divided into three categories: A-lexicon, B-lexicon and C-lexicon. Concerning quasi-realias, it is in the B-lexicon that was intended to winnow desirable ideas to whoever uses this lexicon, a large number of socio-political occasionalisms assuming ambivalent meaning dominated. The way of occasionalisms' word formation predetermined the choice of a method of translation, which was transposed by both translators – V. Shovkun and V. Danmer – towards calquing. The affixal word formations were suggested by the writer to "solve" the grammatical difficulties of the English language translated by both translators with the involvement of different strategies: V. Shovkun tended to choose a translation strategy of foreignization with additional explanation in the text itself, while V. Dunmer chose more understandable for the Ukrainian reader – the strategy of domestication, neglecting the grammatical norms of the original language. Having analyzed two Ukrainian translations of quasi-realias related to sociopolitical occasionalisms, we can conclude that the translators' vision coincides with the very good value, preserving expressiveness and symbolism of the occasional vocabulary. Thus, it gives grounds to conclude that the author's intention in translation persists.

Key words: *quasirealia, occasionalism, calquing, domestication, foreignization, dystopia, linguostructuring.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. На сучасному етапі у світі, де тоталітарні режими все ще узурпують владу у багатьох його куточках, проблема висвітлення основних характеристик і рис таких режимів залишається гостро актуальною. Особливої значущості в цьому ракурсі набуває характеристика мовних особливостей, які і є голосовим, відчутним, зримим виразником внутрішньої сутності їх. Романи антиутопічного жан-

ру показують картину трагічної реальності, апокаліптичного буття, тому якщо утопія демонструє позитивну модель соціальної системи, то антиутопія дає тотальне заперечення і дійсного, і можливого варіанта майбутнього [2]. Роман Дж. Орвелла «1984» вважають класичним зразком антиутопії та одним із найяскравіших представників цього жанру у XX столітті.

Лінгвоконструювання постає як жанротворча риса антиутопії, адже «світоглядні установки анти-

утопічного жанру, кореговані далеко не утопічною реальністю, знову й знову нагадують про особливу роль Мови та Слова у людському суспільстві», а сам «жанр літературної антиутопії демонструє процес зміни мислення нації в цілому та окремо її представника як результат цілеспрямованого впливу» [4, 69].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відтворення жанрових особливостей антиутопії видається актуальним на теренах сучасної перекладознавчої думки в Україні, позаяк тривалий час цей жанр, на відміну від інших літературних жанрів, не досліджували, оскільки не вважали його за радянськими історико-методологічними канонами повноцінним літературним жанром, який може естетично впливати на читача.

Питання специфіки літературних жанрів, а також лінгвостилістичні особливості відтворення антиутопії порушували у своїх студіях В. Демецька, О. Дзера, Т. Некряч, М. Новикова, Н. Романюга, Р. Ситар, О. Хан, І. Шама, А. Гудманян, А. Рагі, Р. Зорівчак, В. Карабан, Л. Коломієць, В. Коптілов, О. Чередниченко, В. Радчук, О. Воробйова, С. Шурма, О. Ребрій.

Формулювання мета і завдань статті. Мета дослідження полягає у встановленні мовностилістичних особливостей роману Дж. Орвелла «1984» та визначенні способів їх відтворення українською мовою.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- схарактеризувати стратегії відтворення мови артлангу роману-антиутопії;
- дослідити способи перекладу квазіреалій новою мовою роману Дж. Орвелла «1984»;
- визначити афіксальні деривати в оригіналі та проаналізувати їх відповідники в українських перекладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше термін «антиутопія» (англ. *dystopia*, *anti-utopia*) увів англійський філософ і економіст Джон Стюарт Міл 1868 року. Проте в сучасній науці з'явилося багато інших визначень цього жанру. Загалом у літературі відомі різні визначення утопії зі знаком мінус: негативна утопія, антиутопія, дистонія, какотопія та інші. У вітчизняному ж літературознавстві поширилися терміни «негативна утопія» і «антиутопія».

Антиутопічний текст характеризується рядом особливостей, зокрема й щодо використання певних лексико-стилістичних засобів, зумовлених його специфікою: новоутворень, okazіональних слів, квазіреалій. Існує декілька способів трансляційного перейменування для міжмовної передачі реалій: транскрипція (транслітерація); гіперонімічне перейменування; дескриптивний перифраз; комбінована реномінація; калькування (повне і часткове); міжмовна транспозиція на конотативному рівні; метод уподібнення (субституція); віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад); контекстуальне розтлумачення (інтерпретація) [1, 46].

Найбільш виразною особливістю жанру антиутопії, зокрема досліджуваного роману, є новомова, яка в літературі трактується ще як *артланг*.

Новомова була спеціально вироблена відповідно до ідеологічних потреб Ангсоцу – Англійського Соціалізму; у романі Орвелла її утворено з англійської мови за рахунок суттєвого скорочення і спрощення словника і граматичних правил. Важливою характеристикою новою мови є поділ лексики на три словники відповідно до галузі вживання: А-лексикон, Б-лексикон і В-лексикон.

А-лексикон включає лише ті слова, уживання яких є необхідним у повсякденному житті. Він майже повністю складається зі звичайних слів англійської мови, очищених від неясностей і смислових відтінків.

Б-лексикон складається зі слів, спеціально сконструйованих для вираження політичних чи етичних понять. Саме в цьому словнику найбільш яскраво проявляються всі основні принципи новою мови.

В-лексикон є допоміжним, він містить лише наукові та технічні терміни, які побутують серед фахівців. Зміст цих термінів також очищений від небажаних значень, вони практично не перетинаються з лексемами інших словників [1, 55].

Щодо квазіреалій, то саме в Б-лексиконі, метою якого було навіювати бажані ідеї тому, хто цей лексикон вживає, переважає величезна кількість соціально-політичних okazіоналізмів, які передбачають амбівалентний смисл.

Значну частину okazіоналізмів Дж. Орвелла утворено за допомогою словоскладання, що й зумовило вибір на користь аналогічного способу творення відповідника в перекладі (калькування). Візьмемо для прикладу назви таких установ, як *Minitruе*, *Minipax* та *Miniluv*. Перша основа усіх слів однакова: це довільний фрагмент лексеми *Ministry*, утворений внаслідок її усічення. Другою основою в одному випадку виступає запозичений з латини іменник *pax* (замість автохтонного *peace*), у другому – фонографічно модифікований іменник *luv* (замість *love*), а в третьому – прикметник *true* (з евфонічних міркувань замість іменника *truth*, що відповідає граматичній нормі новою мови). У перекладі В. Шовкуна пропонуються кальковані відповідники «*Мініпав*» (поєднання двох усічених основ), «*Мінімур*» (усічена основа + повна основа) та «*Мінілюб*» (поєднання двох усічених основ). У перекладі В. Данмера маємо такі варіанти: «*Мініпавоа*» (усічена основа + повна основа), «*Мінімур*» (усічена основа + повна основа) та «*Мінілюб*» (поєднання двох усічених основ).

Порівняння двох різних перекладів з очевидністю вказує на високий ступінь перекладацької компетенції, адже переклад лексеми *Minipax* збігається у перекладачів так само, як і лексеми *Minitruе* та *Miniluv*. Варіативність інших відповідників є мінімальною.

Візьмемо інший приклад, зокрема лексеми на позначення назв міністерських відділів: *Recdep* (*Records Department*), *Ficdep* (*Fiction Department*), *Teledep* (*Teleprogrammes Department*). Усі три одиниці, побудовані поєднанням фрагментів кореневих морфем, є складеними:

In the Ministry of Truth, for example, the Records Department, in which Winston Smith worked, was called Recdep, the Fiction Department was called

Ficdep, the Teleprogrammes Department was called Teledep, and so on (3, 252).

Переклад В. Шовкуна:

У Міністерстві Правди, наприклад, *Департамент записів (Records Department)*, де працював Вінстон Сміт, називався *Дензан (Recdep)*, *Департамент Художньої літератури (Fiction Department)* – *Худліт (Ficdep)*, *Департамент Телепрограм (Teleprogrammes Department)* мав назву *Теледен (Teledep)* і так далі (2, 288).

Можна побачити, що в одиниці «Худліт» перекладач дещо порушує запроваджений автором принцип одноманітності, замінюючи скорочену морфему *dep* на скорочену морфему «літ» (від українського «література»). Іншим порушенням цього принципу є перестановка компонентів в одиницях «Дензан» та «Теледен». Якщо дотримуватися логіки Дж. Орвелла, то мало б бути «Зандеп» та «Теледен», а якщо дотримуватися порядку слів у розгорнутих українських словосполученнях, то – «Дензан» та «Дептел».

Переклад В. Данмера:

У Міністерстві Правди, наприклад, даний *Відділ Записів*, у якому працював Вінстон Сміт, називався *ЗАПВІД*, *Відділ Фікцій* називався *ФІКВІД*, *Відділ Телепрограм* називався *ТЕЛЕВІД*, і так далі (1).

Базовим відповідником для своїх новотворів перекладач обирає не запозичене «департамент», а автохтонне «відділ». Він також зберігає орвеллівський порядок розташування компонентів всередині слова. Принципово відмінним є відповідник «ФІКВІД», або «Відділ Фікцій», адже тут, на думку В. Данмера, актуалізується вихідне значення «*вігадка, фікція*», а не «*белетристика; художня література*».

Ми, своєю чергою, спробували відтворити подані квазіреалії:

Наприклад, *Відділ Документів* у Міністерстві Правди, в якому працював Уїнстон Сміт, називали *Докувід*, *Відділ Літератури* – *Літвід*, а *Відділ Телепрограм* – *Телевід* (власний переклад).

Як і попередній перекладач, ми взяли за основу відповідник «відділ», але повний збіг є тільки в одному випадку – «Телевід», оскільки відповідником для першої одиниці вибрано «документ» (а не «запис»), а для другої – «література» (а не «фікція»).

Загалом кількість збігів серед відповідників складених слів у двох перекладах є доволі високою. Наведемо ще декілька прикладів: *sexcrime* – «сексзлочин» (В. Шовкун), *joysatp* – «радотабір» (два переклади), *goodsex* – «добросекс» (В. Шовкун), *crimethink* – «думкозлочин» (В. Шовкун, В. Данмер). Чим можна пояснити таку тенденцію до сходження перекладацьких рішень? Припускаємо, що вона виникає внаслідок намагання перекладачів досягти того ж самого ефекту регулярності, що й в оригіналі, заради якого вони ладні позбутися власної оригінальності. Важливе значення має й те, що складені лексеми новомови, позбавлені можливості різночитання, мають у своєму складі кореневі морфеми, які переважно передаються тим самим відповідником (дійсно, *crime* – завжди буде «злочином», *sex* – «сексом», а *satp* – «табором»).

Перейдемо до аналізу афіксальних деривативів. Значна кількість їх утворена автором задля ілюстрації граматичних правил новомови, а отже, тут неминуче маємо помітно більше розходжень у перекладацьких відповідниках, ніж збігів. Це пов'язано з тим, яку стратегію щодо відтворення того чи іншого правила, категорії чи конструкції обирає перекладач: зберігати, компенсувати чи вилучати?

Зокрема, всі випадки пов'язані зі специфікою новомовного словотвору, є доволі неоднорідними щодо складності перекладу. Наприклад, одиниці, утворені за допомогою префіксів-інтенсифікаторів, є чи не найпростішими об'єктами перекладацької творчості. Це пояснюється тим, що в українській мові немає префікса «плюс-», а отже, усі утворені за його участі одиниці матимуть оказіональний характер. На противагу цьому ситуація з негативними префіксами видається значно складнішою, оскільки їхня кількість та частотність використання в українській мові є дуже високими, з урахуванням чого виникає ризик, що кальковані відповідники вихідних оказіоналізмів матимуть загальний характер у перекладі. Наприклад:

*In addition, any word – this again applied in principle to every word in the language – could be negated by adding the affix **un-** or could be strengthened by the affix **plus-**, or, for still greater emphasis, **doubleplus-**. Thus, for example, **uncold** meant 'warm', while **pluscold** and **doublepluscold** meant, respectively, 'very cold' and 'superlatively cold'* (3, 248).

Переклад В. Шовкуна:

*Крім того, кожне слово – це загалом стосується будь-якого слова в мові – можна наділяти негативним значенням за допомогою додавання префікса **un-**(не-), або можна підсилити префіксом **plus-**(плюс-), чи ще більше підсилити префіксом **doubleplus-**(дваплюс-). Так, наприклад, **uncold** (нехолодно) означає *warm* (тепло), тоді як **pluscold** (плюсхолодно) й **doublepluscold** (дваплюсхолодно) означають відповідно *very cold* (дуже холодно) й *superlatively cold* (надзвичайно холодно) (2, 283).*

Переклад В. Данмера:

*Окрім цього на додачу, будь-яке слово – це знову ж таки стосується та вживається в принципі до кожного слова у даній мові – може бути перетворено на заперечну форму за допомогою додавання афіксу **НЕ-**, або ж може бути посилено за допомогою афіксу **ПЛЮС-**, або, задля ще більшого наголосу, **ПОДВІЙНОПЛЮС-**. Ось, наприклад, **НЕХОЛОДНО** у значенні «тепло», у той же час **ПЛЮСХОЛОДНО** і **ПОДВІЙНОПЛЮСХОЛОДНО** у значенні, відповідно, «дуже холодно» і «надзвичайно холодно» (1).*

Знову ж вдаємося до власного перекладу:

*Так само значення кожного слова можна було посилити, додавши префікс **плюс-** або для максимального рівня **дубльплюс-**. Отже, якщо «нехолодний» вживалося замість теплий, то «плюсхолодний» та «дубльплюсхолодний» означало відповідно «дуже холодно» та «надзвичайно холодно» (власний переклад).*

Порівнявши три переклади між собою, можемо побачити, що оказіональність утворень з префіксами

інтенсифікації скрізь збережено, хоча перекладачі і пропонують для цього дещо відмінні відповідники. Зате okazіональність утворень з префіксами негації скрізь втрачено, адже обидва перекладачі запропонували той самий загальний варіант «нехолодно». Те саме можна сказати і про переклади інших негативованих прикметників: *undark* – «нетемний» (два переклади) та *unlight* – «несвітлий» (два переклади).

Варто проаналізувати переклад єдиного повного речення, написаного новомовою:

Consider, for example, such a typical sentence from a Times leading article as Oldthinkers unbellyfeel Ingsoc. The shortest rendering that one could make of this in Oldspeak would be: 'Those whose ideas were formed before the Revolution cannot have a full emotional understanding of the principles of English Socialism.' But this is not an adequate translation (3, 250).

Переклад В. Шовкуна:

Розгляньмо, наприклад, таке типове речення з Таймсу, як Oldthinkers unbellyfeel Ingsoc. Найкоротшим перекладом цього речення Старомовою буде: «Ті, чії ідеї сформувалися до Революції, неспроможні емоційно опанувати принципи Англійського Соціалізму. Але це не зовсім точний переклад (2, 286).

Перекладач, використовуючи свою стратегію, відтворює речення в оригінальній формі, але не супроводжує власним перекладом, задовольняючись розшифровкою, запропонованою. Дж. Орвеллом.

Переклад В. Данмера:

Деякі зі слів Лексикону Б мали високо деталізовані значення, заледве зрозумілі будь-кому, хто не опанував даною мовою в цілому. Розглянемо, наприклад, таке типове речення з передової статті «Часопису» як СТАРОДУМЦІ НЕЖИВОЧУЮТЬ ІНГСОЦ. Найкоротшим варіантом перекладу який хтось міг би зробити з цього на Старосурж може бути: «Ті чії переконання були сформовані до даної Революції не в змозі мати повного емоційного розуміння даних принципів Англійського Соціалізму». Але це не є у достатній мірі правильний переклад (1).

У цьому перекладі всі складники речення вдало кальковані. Нарікання викликає відповідник «Часопис» за наявності узуального українського «Таймс» та лексема Старосурж. Вибір складових калькованих відповідників можна пояснити звичайною перекладацькою варіативністю.

Власний переклад:

Подивіться, наприклад, на типові речення з передовиці Таймс: «Стародумники ненутрочують Ангсоц». Коротко передати його зміст Старомовою можна було б таким чином: «Ті, чії погляди сформувалися до революції, не можуть всім серцем зрозуміти принципи Англійського Соціалізму». Проте такий переклад не є повним (власний переклад).

У нашому перекладі спостерігається та сама стратегія, що й у попередньому. Незначні відмінності у виборі складових калькованих відповідників спричинені перекладацькою варіативністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, більшість квазіреалій має форму складноскорочених слів, що в процесі перекладу не призводить до порушення мовних норм, тому що з погляду соціально-політичної конотації їх семантико-стилістична функція адекватно реалізується в текстах перекладу. Пов'язано це насамперед із закріпленням в обох мовах досвідом існування в умовах тоталітарного суспільства і наявністю значної кількості породжених цим досвідом ідеологізмів, у словотворенні яких переважає словоскладання. Проаналізувавши переклад квазіреалій, пов'язаних із соціально-політичною okazіональною лексикою, українською мовою двох перекладачів, можемо зробити висновок, що бачення перекладачів збігається і при цьому дуже вдало відтворено оцінність, експресивність та символічність значимості okazіональної лексики тексту-оригіналу. Інакше кажучи, авторська інтенція у перекладах зберігається. В. Шовкун застосовує такі перекладацькі прийоми: калькування, використання оригіналу, узуальний відповідник, перестановка, описовий переклад. В. Данмер звертається до калькування, фонетичної модифікації, узуального відповідника, перестановки.

Перспективи подальших досліджень полягають у порівняльному аналізі жанрово-стилістичних характеристик творів жанру антиутопії та суміжних жанрів у перекладацькому аспекті, а також монологістичному (у випадку множинності перекладів) та полілінгвістичному порівняльному аналізах творів обраного жанру, із врахуванням рівня адекватності і еквівалентності перекладів порівняно з першоджерелом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
2. Поняття утопії та антиутопії у світовій літературі. URL: https://pidruchniki.com/18340719/literatura/roman-antiutopiya_stolittya (дата звернення: 11.11.2019).
3. Сітко А. В., Струк І. В. Адекватність і еквівалентність у перекладі мовних особливостей. *Sciences of Europe*. Praha, 2016. Vol. 1. No 10 (10). С. 122–126.
4. Шишкина С. Г. Язык как инструмент социального воздействия: «новояз» Джорджа Оруэлла. *Известия высших учебных заведений. Сер. : Гуманитарные науки*. 2011. Т. 2. № 1. С. 69–72.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Орвелл Дж. 1984 / з англ. пер. В. Данмер. URL: <http://toloka.to/t45955> (дата звернення: 26.10.2019).
2. Орвелл Дж. 1984 / з англ. пер. В. Шовкун. Київ : Вид-во Жупанського, 2015. 312 с.
3. Orwell G. 1984. New York and Scarborough, Ontario : A Signet Classic, 1987. 268 p.